

Відбитки печаток парамілітарної організації «Пласт» у Чорткові. 1920–1930-ті роки

Андрій Сова

В організації «Пласт» упродовж 1911–1930 років — у період свого легального існування в Галичині — пройшло вишкіл чимало українських хлопців та дівчат, які пізніше відіграли важливу роль в українському національно-визвольному русі. Серед них: Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера¹, зв'язкова Української Військової Організації Ольга Басараб (1889–1924)²; шеф Головного Військового Штабу, генерал-хорунжий Української Повстанської Армії Олекса Гасин (1907–1949)³; шеф Головного Військового Штабу, генерал-хорунжий Української Повстанської Армії Дмитро Грицай (1907–1945)⁴, шеф штабу «Карпатської Січі» Михайло Колодзінський (1902–1939)⁵; поручник, ад'ютант шефа штабу «Карпатської Січі», співавтор «44 правил життя українських націоналістів» Зенон Косак (1907–1939)⁶; виконавець атентату на секретаря консульства СРСР у Львові О. Майлова Микола Лемик (1915–1941)⁷; Голова Проводу Організації Українських Націоналістів на українських землях, Головний Командир Української Повстанської Армії, Голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради, генерал-хорунжий Української Повстанської Армії Роман Шухевич (1907–1950)⁸ та ін. Загалом «Пласт» об'єднав активну молодь, яка значною мірою вплинула на розвиток українського націоналістичного руху. Саме пластуни відіграли помітну роль у Легіоні Українських Січових Стрільців, брали активну участь у розбудові Західноукраїнської Народної Республіки, перебували у лавах Української Галицької Армії, Корпусу Січових Стрільців, Карпатської Січі, діяли в «Соколі», «Січі», «Лузі», «Просвіті», Союзі Українок, Українському Спор-

товому Союзі, Українському Студентському Спортовому Клубі, Організації вищих класів українських гімназій, Українській Військовій Організації, Організації Українських Націоналістів, Юнацтві ОУН, Дружинах Українських Націоналістів, Похідних групах ОУН, Українській Народній Самообороні, Українській Повстанській Армії, Українській дивізії «Галичина», українському збройному підпіллі 1940 – початку 1950-х років, були творцями Української Головної Визвольної Ради тощо.

Упродовж 1920-х років на Тернопіллі широкого розповсюдження набула діяльність організації «Пласт». Пластові гуртки та полки (з 1924 року — курені) існували в багатьох містах і селах. Для кращого ведення роботи й контролю над пластовими відділами Галичину було поділено на округи. На чолі кожної округи поставлено Округну Пластову Команду (ОПК). Всі пластові курені належали до трьох «уладів»: Улад Українських Пластунів Новаків (УУПН), Улад Українських Пластунів Юнаків (УУПЮ), Улад Українських Старших Пластунів (УУСП). У «Пласті» віковий поділ передбачав 4 вікові категорії: новачки (6–12 років), юнаки (12–18 років), старші пластуни (18–35 років) та пластуни-сеньйори (від 35 років). За неповними підрахунками голови Верховної Пластової Команди (ВПК) у Львові Северина Левицького (псевдо «Сірий Лев», «Шерш») у 1920–1930 роках у Галичині та на Волині налічувалося понад 30 старшопластових та понад 100 юнацьких куренів⁹. Окрім того, існували підготовчі курені, які не мали затвердженої нумерації.

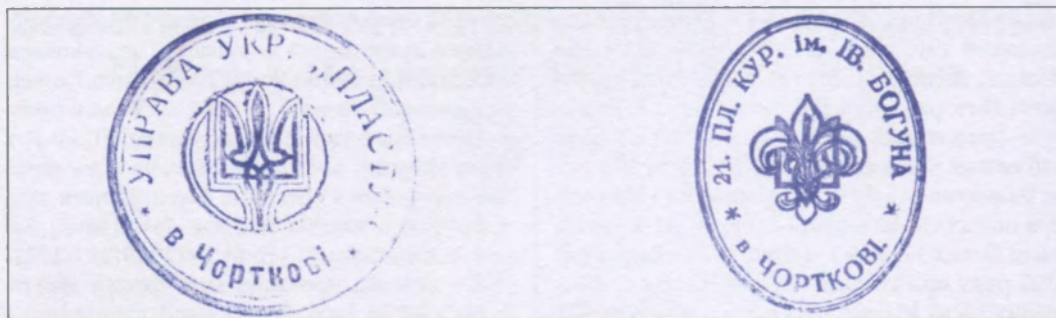
На Тернопіллі у 1910–1920-х роках існували такі курені: 1) юнацькі: 21-й курінь імені Івана Богуна у Чорткові (заснований 1921 року при гімназії «Рідної Школи»), 24-й ку-

рінь імені Павла Полуботка в Бережанах (заснований 1912 року при державній польській гімназії, відновлений 1922 року), 28-й курінь імені Дмитра Байди Вишневецького в Тернополі (заснований 1922 року при українській державній гімназії), 30-й курінь імені Маркіяна Шашкевича в Бучачі (заснований 1922 року при польській державній гімназії), 32-й курінь імені Олени Пчілки в Тернополі (заснований 1922 року при гімназії «Рідної Школи»), 34-й курінь імені Марусі Богуславки в Бережанах (заснований 1923 року при середніх польських школах) тощо; 2) старшопластові: 8-й курінь старших пластунів у Бережанах, 18-й курінь старших пластунок у Бережанах тощо.

Більшість куренів на Тернопіллі мали свою атрибутику: печатки, відзнаки, однострої, прапори. На жаль, сьогодні їх тільки починають досліджувати українські вчені¹⁰. У статті на основі неопублікованих документів Центрального державного історичного архіву України (ЦДІА України у Львові) розглядаються сфрагістичні пам'ятки організації «Пласт» у Чорткові, а також подається коротка її історія. Виявлені відбитки печаток охарактеризовано за такими ознаками: матеріал, форма, розмір, зображення, датування.

Перш ніж перейти до аналізу печаток «Пласту» у Чорткові, треба бодай побіжно подати історію цієї пластової організації. Ще в 1924 році, розуміючи важливість документування історії організації, керівництво «Пласту» створило музей та архів¹¹. ВПК у Львові зверталася до куренів та гуртків із проханням надсилати коротку історію своїх пластових відділів. Частина куренів це завдання виконала. Завдяки цьому маємо декілька десятків відповідних «історій», «нарисів» та «хроні», які зберігаються в ЦДІА України у Львові. 1926 року опікун 21-го пластового куреня імені Івана Богуна професор гімназії Михайло Марковський написав на одну сторінку «Нарис життя і розвою» куреня. В нарисі він зазначав: «XXI Пл[астовий] Курінь зорганізовано в 1921/[19]22 шк[ільному] році. Праця в нім йшла живіше, бо в тім і в слідуючім шк[ільному] р[оці] укр[аїнська] гімназія числила 8 кл[асів], фреквенція була велика, поміж учениками висших класів було багато бувших старшин У[країнської] Г[алицької] А[рмії] перенятих ідеєю Пласту і готових віддати свою силу і працю для її здійснення. Тому в гуртках,

сотнях і курінях був живий рух. З браку відповідного приміщення для гімназії зродуковано в 1923/[19]24 шк[ільному] р[оці] висші класи укр[аїнської] гімназії. З того часу зменшилося число пластунів 21 Пл[астового] П[олку] з браку старшої досвідченої молоді і досвідчених гурткових і сотенних інтензивність праці в гуртках змаліла так, що Пласт[овий] Курінь в шк[ільному] р[оці] 1923/[19]24 і 1924/[19]25 заледво проявляв малі ознаки життя. В 1925/[19]26 [шкільному році] відновлено і скріплено життя в частині. Однак все ще мало з причини браку іспитованих пластунів. Пласт[ова] Ком[анда] наглядала над діловодством і працею гуртків, уряджувала полеві вправи і прогульки (2 на дальшу мету), організувала бібліотеку (90 том[ів]) і відбуто 6 істор[ичних] і наук[ових] рефератів. Є надія що на будуче праця піде широким шляхом та бистрійше як передше»¹². 16 травня 1923 року I-й пластовий іспит в 21-му пластовому полку імені Івана Богуна склали 21 пластуун та 7 пластунок¹³. Серед них: Володимир Лагуш (дата народження — 25.08.1904 року), Ярослав Дроздовський (28.01.1903), Лев Городиський (3.03.1905), Леонтій Крушельницький (17.10.1905), Ілярій Кардинал (30.07.1907), Роман Мисевич (15.05.1908), Петро Зальський (1.07.1908), Омелян Тарнавський (27.05.1910), Леонтій Чеховський (9.05.1910), Семен Черниш (21.03.1909), Григорій Гаецький (5.02.1908), Іван Шиманський (1.10.1908), Євстахій Даленга (9.06.1910), Богдан Навізієвський (3.09.1909), Ярослав Городиський (15.08.1906), Теодорій Гаецький (15.05.1910), Осип Крушельницький (8.01.1911), Григорій Ковпак (15.10.1905), Роман Паладійчук (14.04.1911), Євген Жураківський (16.12.1910), Зеновій Федьків (27.03.1911), Ярослава Мисевичівна (28.01.1907), Ярема Тарнавська (17.01.1909), Євгенія Антончуківна (9.08.1909), Марія Бенівна (29.02.1908), Софія Олеськівна (2.10.1909), Софія Черкасівна (18.01.1908), Дарія Кливаківна (28.03.1908). У 1926 році члени куреня придбали 50 відзнак, з яких 40 припало на прихильників, 10 на учасників¹⁴. 27 червня 1926 року Петро Пастух, Омелян Дразньовський та Степан Олеськів склали пластову присягу¹⁵. «Пласт» у Чорткові розвивався не так стрімко, як в інших містах Тернопільського воєводства, оскільки гімназія мала всього лиш шість класів. Тому для нього була характерна

Ілюстрації 1 (зліва) та 2 (справа)

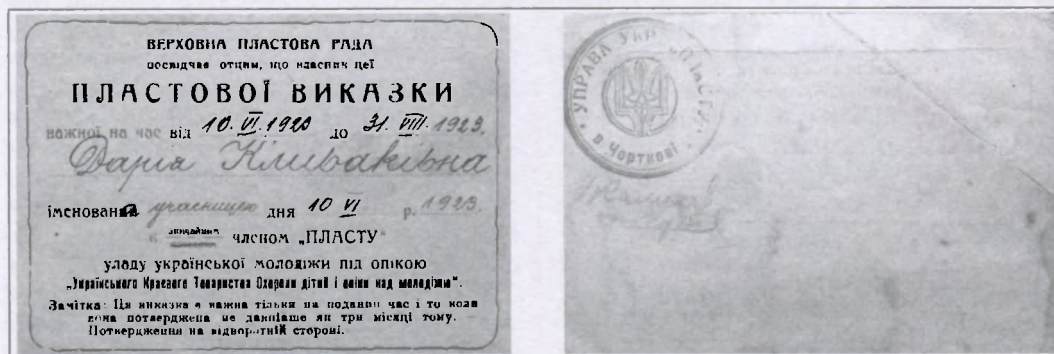
постійна плінність кадрів. Про це неодноразово писав ВПК у Львові професор Михайло Марковський¹⁶. Станом на кінець листопада 1926 року 21-й пластовий курінь імені Івана Богуна у Чорткові налічував 68 членів¹⁷, 11 лютого 1927 року — 42 члени¹⁸, 20 жовтня — 47 членів¹⁹, 3 січня 1928 року — 42 члени²⁰, 30 вересня 1929 року — 54 члени²¹, а 1 квітня 1930 року — 62 члени²². 18–19 вересня 1929 року чортківські пластуни провели дводенний табір у Чорному Лісі, 1 листопада 1929 року — Свято 1-го Листопада²³. У 1929 році 21-й пластовий курінь імені Івана Богуна дбав про пластове постачання, готував пластунів до складання I і II пластового іспиту тощо²⁴. 1930 року чортківські пластуни організували два концерти (15 лютого з показовими виступами пластунів, а 16 березня — присвячений Тарасові Шевченку, одноденну зимову мандрівку (2 січня), вже мали бібліотеку, що налічувала 222 книги, а також кооператив «Відродження» тощо²⁵.

У документах ЦДДА України у Львові зафіксовано дві різні печатки 21-го куреня імені Івана Богуна у Чорткові. Одна з них виявлена на десяти документах, інша — на шести.

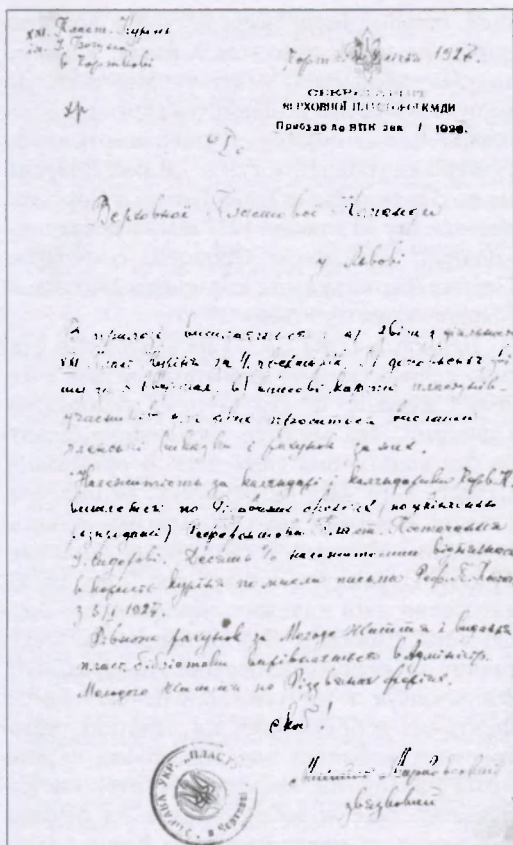
Перша печатка — круглої форми, діаметром 40 мм (див. іл. 1). Відтиск чорнильний, фіолетовий та чорний, із зображенням Тризуба, доброї якості. Друга печатка — овальної форми, розмірами 34×44 мм (див. іл. 2). Відтиск чорнильний, фіолетовий, із зображенням трипелюсткової лілії з Тризубом, доброї якості. Перша печатка прикладена до документів, які датуються 10 червня 1923 – 24 жовтня 1927 років, друга — 4 липня 1929 – 24 січня 1930 років. Друга печатка куреня, найімовірніше, використовувалася до вересня 1930 року — до сумнозвісної польської політики «пацифікації»²⁶, що призвела до заборони пластової організації у Галичині.

Перша печатка (див. іл. 1) міститься на таких документах:

- 1) Пластова виказка Дарії Кливаківни²⁷. Документ засвідчував, що Дарія Кливаківна 10 червня 1923 року склала перший пластовий іспит та була іменована учасницею 21-го полку імені Івана Богуна у Чорткові²⁸. Під печаткою підпис опікуна — професора І. Калиняка (див. док. 1).

Документ 1 — лицева і зворотна сторони

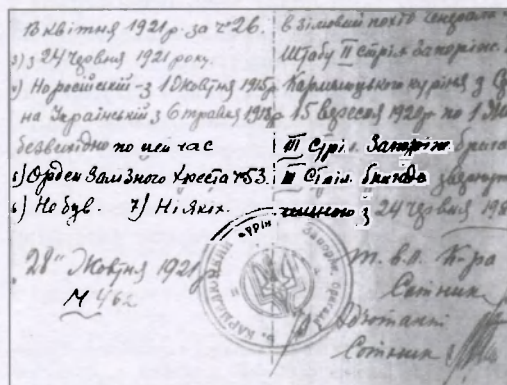

Документ 2

- 2) Прохання 21-го полку імені Івана Богуна у Чорткові до Верховної Пластової Ради у Львові про надсилання пластунам 10 пластових виказок, 10 пластових відзнак і пластової печатки²⁹. Завірене опікуном І. Калиняком. Датоване 11 жовтня 1923 року.
- 3) Доповнення до звіту про діяльність куреня за третій квартал 1926 року³⁰. Завірений кошовим Петром Пастухом, секретарем Надією Кливаківною та зв'язковим — професором Михайлом Марковським. Датоване 30 грудня 1926 року.
- 4) Звіт про діяльність куреня за четвертий квартал 1926 року³¹. Завірений кошовим Петром Пастухом, секретарем Надією Кливаківною та зв'язковим — професором Михайлом Марковським.
- 5) Лист зв'язкового Михайла Марковського до Верховної Пластової Команди³². Датований 4 січня 1927 року (див. док. 2).

- 6) Звіт про діяльність куреня за перший квартал 1927 року³³. Завірений кошовим Петром Пастухом, секретарем Надією Кливаківною та зв'язковим — професором Михайлом Марковським. Датований 20 жовтня 1927 року.
  - 7) Звіт з діяльності куреня за другий квартал 1927 року³⁴. Завірений кошовим Ярославом Оробцем, секретарем Петром Дяковським та зв'язковим Михайлом Марковським. Датований 20 жовтня 1927 року.
  - 8) Звіт з діяльності куреня за третій квартал 1927 року³⁵. Завірений кошовим Ярославом Оробцем, секретарем Петром Дяковським та зв'язковим Михайлом Марковським. Датований 20 жовтня 1927 року.
  - 9) Лист зв'язкового Михайла Марковського до Верховної Пластової Команди³⁶. Датований 24 жовтня 1927 року.
  - 10) Звіт з діяльності куреня за четвертий квартал 1927 року³⁷. Завірений кошовим Ярославом Оробцем, секретарем Петром Дяковським та зв'язковим Михайлом Марковським. Датований 3 січня 1928 року.
- Друга печатка (див. іл. 2) міститься на таких документах:

- 1) Економічний звіт про діяльність куреня³⁸. Завірений Михайлом Марковським. Датований 4 липня 1929 року.
- 2) Звіт про діяльність куреня за четвертий квартал 1929 року³⁹. Завірений курінним Льонгіном Сторожуком, писарем Степаном Олеськівим та зв'язковим Михайлом Марковським. Датований 5 жовтня 1929 року.
- 3) Лист курінного Степана Олеськіва та зв'язкового професора української при-

Документ 3

ватної гімназії Степана Фарини до Верховної Пластової Команди у Львові про можливість отримання 9 пластових виказок для пластунів та пластунок, які склали перший пластовий іспит⁴⁰. Датований 24 січня 1930 року.

- 4) Звіт про діяльність куреня за четвертий квартал 1929 року завірений курінним Степаном Олеськівим, писарем Мирославом Ростковичем та зв'язковим — професором української приватної гімназії Степаном Фариною⁴¹. Датований 24 січня 1930 року.
- 5) Звіт про діяльність куреня за перший квартал 1930 року⁴². Завірений курінним Степаном Олеськівим, писарем Мирославом Ростковичем та зв'язковим професором української приватної гімназії Степаном Фариною. Датований 1 квітня 1930 року.
- 6) Економічний звіт про діяльність куреня за перший квартал 1930 року⁴³. Завірений курінним Степаном Олеськівим, писарем Мирославом Ростковичем та зв'язковим Степаном Фариною. Датований 1 квітня 1930 року.

Легенди обох печаток виконані друкованим шрифтом, написи україномовні. У легендах застосовано скорочення: на першій печатці: «УКР.» — «УКРАЇНСЬКОГО», на другій: «ПЛ.» — «ПЛАСТОВИЙ», «КУР.» — «КУРІНЬ», «ім.» — «імені», «ІВ.» — «ІВАНА». Легенда і зображення на першій печатці (іл. 1), на думку пластового керівництва у Львові, не відповідали пластовим нормам. Тому не випадково на прохання (завіреному опікуном І. Калиняком і датованому 11 жовтня 1923 року) 21-го полку імені Івана Богуна у Чорткові до Верховної Пластової Ради у Львові про надсилання пластунам 10 пластових виказок, 10 пластових відзнак і пластової печатки Олександр Тисовський (псевдо «Дрот») написав таке: «Непластова печатка! Неприписова назва “Управа”. При нагоді звернути їм увагу. Хиба що вислано приписову печатку»⁴⁴. Невідомо, з яких причин пластовий

полк (курінь) імені Івана Богуна у Чорткові впродовж тривалого часу й надалі використовував «непластову печатку». Можливо, що це була ініціатива керівництва куреня. Так чи інакше, але на це неодноразово звертало увагу керівництво «Пласту» у Львові. Зокрема, на звіті куреня імені Івана Богуна у Чорткові, датованому 20 жовтня 1927 року і завіреному кошовим Ярославом Оробцем, секретарем Петром Дяковським та зв'язковим Михайлом Марковським містився «?»⁴⁵.

Перша печатка (іл. 1) на сьогодні є єдиною сфрагістичною пам'яткою з усіх пластових куренів та структурних підрозділів Галичини, яка містить зображення Тризуба без додаткових елементів. В організації «Пласт» того часу на печатках, як правило, використовували не сам Тризуб, а організаційну емблему — мистецьки сплетені Тризуб і трипелюстка Лілея (див. іл. 2), авторство якої належить професорові Академічної гімназії у Львові Миронові Федусевичу та графіку Робертові Лісовському⁴⁶. Зображення ж на пластовій печатці (іл. 1) ідентичне зображенням на печатках, виготовлених у Каліші для військових частин Армії Української Народної Республіки. Наприклад, таке ж зображення є на печатці Запорозького полку імені Яна Кармелюка⁴⁷ (див. док. 3). Втім поки що питання, чому це зображення з'явилося на печатці 21-го пластового куреня імені Івана Богуна, залишається відкритим. Можна припустити, що хтось із активних учасників Української національної революції 1917–1921 років, опинившись у Чорткові, запропонував саме таке вирішення щодо пластової печатки. Так чи інакше, дослідники української сфрагістики мають перед собою приклад того, як автори печатки 21-го пластового куреня імені Івана Богуна у Чорткові, усвідомлюючи її великий психологічний і моральний вплив і спираючись на українську історію, намагалися показати тяглість українських традицій та змагання Української Нації за волю та державність.

Примітки

¹ Сова А. Діяльність Степана Бандери в організації «Пласт» // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ, 2009. — № 15–16. — С. 260–265; Сова А. Степан Бандера

і «Пласт»: перші кроки у націоналістичному русі // Шлях перемоги. Всеукраїнський тижневик. — Київ–Лондон–Мюнхен–Нью-Йорк–Торонто, 2012. — 11 листопада. — № 28 (3029). — С. 5.

- ² Пластуни у визвольних змаганнях. Дані зібрав 28-ий Курінь УПС-ок «Верховинки». — Нью-Йорк, 2002. — С. 5.
- ³ Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар». — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003. — 648 с.
- ⁴ Дем'ян Г. Повстанський генерал «Перебийніс» // Шлях перемоги. — 1997. — 5 червня. — Ч. 23 (2249). — С. 6-7; Сова А. Діяльність Дмитра Грицяя в організації Пласт // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2008. — Вип. X-XII. — С. 611-623; Сова А. Генерал УПА Дмитро Грицяй-«Перебийніс»: матеріали до біографії // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник / За ред. О. Багана. — Дрогобич: Посвіт, 2009. — Вип. I. — С. 120-132; Сова А. Діяльність Дмитра Грицяя у дорожівській філії товариства «Просвіта» (30-ті рр. ХХ ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упор. Феодосій Стеблій, Володимир Пашук. — Львів, 2010. — Вип. 19. — С. 473-479; Сова А. Повідомлення про загибель шефа Головного Військового Штабу УПА Дмитра Грицяя // Цитаделя: Львівський мілітарний альманах. — Рік 2010. — Ч. 2 (4). — С. 71-75.
- ⁵ Дарованець О., Мороз В., Муравський В. Націоналістичний рух 1920-1930-х років (матеріали до біографічного довідника) // Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки. Видання третє, доповнене. — Київ: Українська видавнича спілка, 2007. — С. 709; Пластуни у визвольних змаганнях. Дані зібрав 28-ий Курінь УПС-ок «Верховинки». — Нью-Йорк, 2002. — С. 16.
- ⁶ Гладилевич А. Зенон Косак // Дрогобиччина — земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів. — Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. — Т. I. — С. 680-682; Косак Зенон // Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. Матеріали до пластового мартиролога / Передмова О. Сича. — Львів, 2003. — С. 56.
- ⁷ Лемик Микола // Гривул Т., Мороз В., Муравський В., Окаринський В. Матеріали до пластового мартиролога / Передмова О. Сича. — Львів, 2003. — С. 62.
- ⁸ Роман Шухевич — пластуни. Юнацькі та молоді роки Головного Командира Української Повстанської Армії / Упор. Андрій Сова. — Київ-Львів-Івано-Франківськ, 2007. — 168 с.; Сова А. Участь Романа Шухевича в пластовому русі // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. — Львів, 2009. — Вип. 10. — С. 97-111.
- ⁹ Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911-1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту). — Мюнхен: Молоде Життя, 1967. — С. 46-57.
- ¹⁰ Див., наприклад: Сова А. Печатки пластових відділів у Бережанах (1920-ті рр.) // Землі Опілля в природно-географічному та історико-культурному розвитку України. Матеріали четвертої науково-практичної конференції, Бережани, 28 вересня 2012 року. — Тернопіль: Астон, 2012. — С. 61-68; Сова А. Нові печатки організації «Пласт» у Бережанах (1920-ті рр.) // Бережанська гімназія: сторінки історії. Матеріали міжнародної наукової конференції, Бережани 19 вересня 2013 р. / Бережанський краєзнавчий музей / Упор. Наталія Бойко, Надія Голод. — Тернопіль, 2013. — С. 52-63; Сова А. Печатки 21 пластового куреня імені Івана Богуна у Чорткові // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. — Львів, 2013. — Вересень. — Чис. 61. — С. 5.
- ¹¹ Про це докл. див.: Сова А. Печатка пластового музею у Львові // Пластовий шлях. Журнал пластової думки та інформації. — Львів, 2011. — Чис. 4 (168). — С. 38-39.
- ¹² ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 13.
- ¹³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 1-1 зв.
- ¹⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 7 зв.
- ¹⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 9.
- ¹⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 13.
- ¹⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 89.
- ¹⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 14.
- ¹⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 130, 131.
- ²⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 133.
- ²¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 18.
- ²² ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 51, 52.
- ²³ Волове Очко. 21. Пластовий Курінь у Чорткові // Молоде Життя. Часопис Українського Пласту. — Львів, 1929. — 25 падолиста. — Чис. 10 (68). — С. 14; ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 18.
- ²⁴ Волове Очко. 21. Пластовий Курінь у Чорткові // Молоде Життя. Часопис Українського Пласту. — Львів, 1929. — 25 падолиста. — Чис. 10 (68). — С. 14.
- ²⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 51-51 зв.
- ²⁶ Докл. див.: Приготування до погрому // Діло. — Львів, 1930. — 24 серпня. — Чис. 187 (12553). — С. 1; Войнаровський Т. Безглузда злоба чи нікчемність? // Діло. — Львів, 1930. — 23 вересня. — Чис. 211 (12577). — С. 2; Пацифікація і реванжі // Діло. — Львів, 1930. — 24 вересня. — Чис. 212 (12578). — С. 1; Масові арешти // Діло. — Львів, 1930. — 24 вересня. — Чис. 212 (12578). — С. 3; Як виглядає протисаботажна акція? // Діло. — Львів, 1930. — 26 вересня. — Чис. 212 (12580). — С. 1; Арешти // Діло. — Львів, 1930. — 26 вересня. — Чис. 212 (12580). — С. 3; Українське населення криється у лісах // Діло. — Львів, 1930. — 27 вересня. — Чис. 213 (12581). — С. 1; Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. — 52 с.; Савчук Б. Український Пласт 1911-1939. — Івано-Франківськ, 1996. — С. 200-209; Сич О. Пласт: нарис витоків, історії, сьогодення. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 31-33; Сич О. Пласт — український скавтинг: нарис витоків, історії, сьогодення. — 2-ге вид., змінене, доповнене. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. — С. 96-98; Столітнім шляхом. Український Пласт: історія в датах. — Нью-Йорк-Торонто-Львів. — 44 с.; Centenary path. Ukrainian Scouting Movement — a Chronological History. — Philadelphia-Toronto-Lviv, 2012. — 44 p. та ін.
- ²⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 961. — Арк. 432-432 зв.
- ²⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 2.
- ²⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 3.
- ³⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 9.
- ³¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 93-94.
- ³² ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 10.
- ³³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 132-132 зв.
- ³⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 130-130 зв.
- ³⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 131-131 зв.
- ³⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 13.
- ³⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 133-133 зв.

- ³⁸ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 20.
- ³⁹ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 38. — Арк. 18.
- ⁴⁰ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 26.
- ⁴¹ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 28–28 зв.
- ⁴² ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 51–51 зв.
- ⁴³ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 50–50 зв.
- ⁴⁴ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 3.
- ⁴⁵ ЦДДА України у Львові. — Ф. 389. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 130–130 зв.
- ⁴⁶ Сова А. Печатки як джерело до історії організації «Пласт» у Галичині (1910–30-ті роки) // Книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база: тези доповідей і повідомлень: міжнародна наукова конференція (Львів, 17–18 травня 2012 р.). — Львів, 2012. — С. 32–35.
- ⁴⁷ Тинченко Я. Запорозький полк імени Яна Кармелюка // Волонтер. Журнал іскателям приключений. — Київ, 2013. — Іюнь–іюль. — № 3. — С. 40–44.